

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕੀ ਹੈ ?

(ਅਧਿਆਇ 13)

ਅਧਿਆਇ 13 ਵਿਚ ਮੱਤੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹ ਯਿਸੂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਫੇਰ ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਲੈ ਆਇਆ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਮੱਤੀ ਦਾ ਫੋਕਸ ਯਿਸੂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਤੇ ਸੀ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? *parabole* ਸ਼ਬਦ ‘‘ਦੇ ਨਾਲ ਸੁੱਟਣਾ’’ ਦੇ ਅਰਥ ਵਾਲਾ ਇਕ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਅਸਾਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਹੀਏ ਤਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਅਗਿਆਤ ਸਚਿਆਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਚਿਆਈਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ‘‘ਸੁਰਗੀ ਅਰਥ ਵਾਲੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਹਾਣੀ’’ ਹੈ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਯਿਸੂ ਪਹਿਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਢੰਗ ਯਹੂਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਆਮ ਰੂਪ ਸੀ।¹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਲਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ‘‘*parable*’’ ਲਈ ਇਬਰਾਨੀ ਸ਼ਬਦ *mashal* ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ‘‘ਅਖਾਣ, ਮੁਹਾਵਰਾ, ਕਹਾਵਤ, ਤੁਲਨਾ, ਰੂਪਕ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਪਹੇਲੀ’’ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।² ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ *parabole* ‘‘ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਹਾਵਤ (ਲੂਕਾ 4:23), ਪਹੇਲੀ (ਮਰਕੁਸ 3:23), ਤੁਲਨਾ (ਮੱਤੀ 13:33), ਭਿੰਨਤਾ (ਲੂਕਾ 18:1-8) ਅਤੇ ਅਸਾਨ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਲੂਕਾ 13:6-9) ਅਤੇ ਪੇਚੀਦਾ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਮੱਤੀ 22:1-14) ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।’’³ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਮਸੀਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।⁴ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਢੰਗ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਉਸਤਾਦ ਸੀ।

Parabolo ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਲੂਕਾ 13:3 ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਉਸੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਵਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮੱਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ ਨੇ ‘‘... ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਕਹੀਆਂ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਿਸੂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ‘‘ਬਿਨਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੋਲਦਾ’’ (13:34)। ਹੋਰ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਉਸਨੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਚੁਣਨ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਣ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਸਚਿਆਈਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਸੀ (13:10-17)। ਯਿਸੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਤੇ ਇਹ ਸਚਿਆਈਆਂ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੇ ਭੀੜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਣ ਨਬੂਵਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਮਸੀਹਾ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਸੀ (13:34, 35; ਜ਼ਬੂਰ 78:2)।

ਅਧਿਆਇ 13 ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਵਾਰ ‘‘ਸੁਣਨਾ’’ (*akouo*) ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਗੌਰ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਤੇ ਮਹੱਤਵ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਝ ਵੱਧਦੀ

ਹੈ, ਫ਼ਰਕ-ਫ਼ਰਕ ਤਾੜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਬਰਕਤ ਵੀ ਦਿੱਤੀ (13:9, 16, 18, 43)।

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੱਤ ਜਾਂ ਅੱਠ ਆਪੋ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਆਮ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੁਰਗ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਭੇਤਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ (13:11)। ਸਾਡੇ ਲਈ ਉਹ ਸੁਰਗ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਮ, ਉਸਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਉਸਦੀ ਤਰੱਕੀ, ਉਸਦੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਫੈਲਣ, ਉਸਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਸੀਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਖ਼ਰੀ ਨਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਇ 13 ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਯਹੂਦੀ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਯਿਸੂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੁਰਗ ਦੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਗਰ ਚੱਲਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਣਨਗੇ ਜਾਂ ਪਥਰੀਲੀ ਜ਼ਮੀਨ? ਉਹ ਕਣਕ ਬਣਨਗੇ ਜਾਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀ? ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਦੌਲਤ ਜਾਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਾਂਗ ਮੰਨਣਗੇ? ਮੁੱਖ ਪੁਆਇੰਟਾਂ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

1. **ਬੀਜਣ ਵਾਲਾ:** ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਵਚਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜ ਵਾਂਗ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।
2. **ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀ:** ਭਲਿਆਈ ਅਤੇ ਬੁਰਿਆਈ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਖ਼ਰੀ ਨਿਆਂ ਤਕ ਚਲਦਾ ਰਹੇਗਾ।
3. **ਰਾਈ ਦਾ ਬੀਜ:** ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਵੇਗਾ।
4. **ਖ਼ਮੀਰ:** ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਰਾਜ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ ਹੋਏ, ਫੈਲਦਾ ਜਾਵੇਗਾ।
5. **ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਧਨ:** ਆਪਣੇ ਗੁਮਨਾਮ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਜ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸਚਿਆਈ ਬੇਹੱਦ ਕੀਮਤੀ ਹੈ।
6. **ਕੀਮਤੀ ਮੋਤੀ:** ਰਾਜ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸਚਿਆਈ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਭਾਲੇ ਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।
7. **ਜਾਲ:** ਆਖ਼ਰੀ ਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਲੋਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੌਣ ਹਨ।
8. **ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ:** ਜਿਹੜਾ ਯਿਸੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮੀਰ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।^੯

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ। ਦੋ ਵਾਰ ਯਿਸੂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਦੇ ਦੋ ਸੈਟਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:⁷

- I. ਮੁੱਢਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ: ਬੀ ਬੀਜਣ ਵਾਲਾ (13:1-9)
- II. ਇਕ ਵਕਫ਼ਾ (13:10-23)

- ੳ. ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ (13:10-17)
 ਅ. ਬੀ ਬੀਜਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ (13:18-23)
- III. ਤਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ (13:24-33)
 ੳ. ਜੰਗਲੀ ਬੀ (13:24-30)
 ਅ. ਰਾਈ ਦਾ ਬੀ (13:31, 32)
 ਏ. ਖ਼ਮੀਰ (13:33)
- IV. ਵਕਫ਼ਾ (13:34-43)
 ੳ. ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ (13:34, 35)
 ਅ. ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ (13:36-43)
- V. ਤਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ (13:44-50)
 ੳ. ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਧਨ (13:44)
 ਅ. ਕੀਮਤੀ ਮੋਤੀ (13:45, 46)
 ਏ. ਜਾਲ (13:47-50)
- VI. ਇਕ ਆਖ਼ਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ: ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ (13:51, 52)

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ਵੇਖੋ ਨਿਆਈਆਂ 9:7-20; 2 ਸਮੂਏਲ 12:1-14; 2 ਰਾਜਿਆਂ 14:8-14; ਯਸਾਯਾਹ 5:1-7; 27:2-6; ਯਿਰਮਿਯਾਹ 13:1-11; ਹਿਜ਼ਕੀਏਲ 15:1-8; 17:1-10; 19:1-14; 23:1-49. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ ਤੇ ਰੂਪਕ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਜਾਂ ਵਿਰਲਾਪ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ²ਡੇਵਿਡ ਹਿਲ, *ਦ ਗੌਸਪਲ ਆਫ਼ ਮੈਥਿਊ*, ਦ ਨਿਊ ਸੈਂਚੁਰੀ ਬਾਈਬਲ ਕਮੈਂਟਰੀ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਂਸ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1972), 224. ³ਕਲਾਈਨ ਆਰ. ਸਨੋਜਰਸ, 'ਪੈਰੇਬਲ,' *ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਜੀਜ਼ਸ ਐਂਡ ਦ ਗੌਸਪਲਸ*, ਸੰਪਾ. ਯੋਏਲ ਬੀ. ਗ੍ਰੀਨ ਅਤੇ ਸਕੌਟ ਮੈਕਨਾਈਟ (ਡਾਊਨਰਜ਼ ਗ੍ਰੇਵ, ਇਲਿਨੋਇ: ਇੰਟਰਵਰਸਟੀ ਪ੍ਰੈੱਸ, 1992), 593 ਵਿਚ ਕਲਾਈਨ ਆਰ. ਸਨੋਜਰਸ, 'ਪੈਰੇਬਲ।' ⁴ਵੇਖੋ ਸੀਰਾਚ 39:2; 47:17; 1 ਇਨੋਕ 1.2, 3; ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਾਹ ਸੋਟਾਹ 9.15. ⁵ਸੱਤ ਗਿਣਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ 13:52 ਵਾਲੀ ਕਹਾਵਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਨਹੀਂ ਗਿਣਦੇ ਜਦਕਿ ਅੱਠ ਗਿਣਨ ਵਾਲੇ ਇਸਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ⁶ਐਚ. ਲਿਓ ਬੋਲਸ, *ਏ ਕਮੈਂਟਰੀ ਆਨ ਦ ਗੌਸਪਲ ਅਕਾਰਡਿੰਗ ਟੂ ਮੈਥਿਊ* (ਨੈਸ਼ਵਿੱਲੋ: ਗੌਸਪਲ ਐਡਵੋਕੇਟ ਕੰ., 1936), 305 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ। ⁷ਆਰ. ਟੀ. ਫ੍ਰਾਂਸ, *ਦ ਗੌਸਪਲ ਅਕਾਰਡਿੰਗ ਟੂ ਮੈਥਿਊ*, ਦ ਟਿੰਡੇਲ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਕਮੈਂਟਰੀ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਂਸ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1985), 216 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ।